

Mehparə ƏLİYƏVA

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu

mehparaaliyeva@rambler.ru

AZƏRBAYCAN XALQ MAHNILARINDA TƏSƏRRÜFAT MƏİŞƏTİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: holavar, ipəkçilik, öküz, çoban. Xıdır Nəbi

Key words: holavar, sericulture, bull, shepherd, Khidir Nabi

Ключевые слова: холавар, шелководство, бык, чабан, Хыдыр Наби

Musiqi folklorunun ən maraqlı və zəngin qollarından birini xalqın ənənəvi təsərrüfat məişəti ilə bağlı mahnılar təşkil edir. Əkinçilik təsərrüfatının müxtəlif mərhələləri, maldarlıq, ovçuluq və balıqçılıq, ipəkçilik kimi ibtidai əmək fəaliyyətləri ilə bağlı yaranıb formalaşan bu mahnılar müxtəlif tarixi dövərlərdə transformasiyaya və məzmun dəyişikliklərinə məruz qalaraq, günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Həmin folklor nümunələrində insan-təbiət münasibətləri, insanların təbiət qüvvələrini ilahiləşdirməsi, ayrı-ayrı hadisələrə təsir etmək və öz maraqlarına uyğun dəyişmək cəhdləri, təsərrüfat işləri zamanı meydana çıxan çətinliklər, həmin çətinlikləri dəf etmək arzusu, bəzi hallarda çarəsizlik, bəzən isə nikbinlik notları aydın görünür.

Bundan əlavə, ibtidai insanların təbiət hadisələrindən asılılığı ayrı-ayrı təbiət kultlarının, bu və ya digər təbiət hadisəsini simvolizə edən mifoloji obrazların meydana gəlməsinə də şərait yaratmış və həmin obrazlar zaman-zaman musiqi folklorunun baş qəhrəmanlarına çevrilmişlər. “Yel baba”, “Əkinçi baba”, “Xıdır İlyas”, “Xıdır Nəbi” və s. məhz belə obrazlardandır. Həmin obrazların xalqın məişət həyatına sıx şəkildə daxil olması, onun zaman-zaman yaratdığı şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrində – holavar və sayaçı sözlərində, ovçu, balıqçı və kümçü nəğmələrində öz bədii ifadəsini tapmışdır.

Xatırladaq ki, Azərbaycanın əlverişli təbii-coğrafi şəraiti hələ ibtidai icma quruluşunda sözügedən təsərrüfat sahələrini insanların zəruri məşğul-

liyyətinə çevirmişdir. Bu bərdə bizə ilk növbədə arxeoloji materiallar və qayaüstü rəsmlər məlumat verir. Məsələn, arxeoloji qazıntılar zamanı Naxçıvan, Qarabağ və Abşeronda [1, s.211; 2, s.50; 3, s.84] qeydə alınmış təsərrüfat quyularından və qablardan müxtəlif taxıl növlərinin qalıqlarının aşkar edilməsi hələ ibtidai icma quruluşunda burada əkinçiliyin inkişafından xəbər verir. Bu baxımdan Qobustan, Gəmiqaya və Kəlbəcər qayaüstü təsvirləri arasındakı əkin-biçin prosesini xatırladan səhnələr də diqqəti cəlb edir [4, s.84; 5, s.67; 6, s.26].

Bundan başqa, Xocalıda 6 Nəli qəbirdən daş qutu aşkar edilmiş Son Tunc dövrünə aid bardağın qulpunda buğda və darı dənələrinin, Ağdam rayonunun yaxınlığında yerləşən Ağtəpə yaşayış yerindən götürülmüş Orta Tunc dövrü keramikasının bəzi nümunələri üzərindəki sünbülü xatırladan naxışlar [2, s.53], Beyləqan rayonu ərazisində Qaratəpə adlı qədim yaşayış yerindən aşkar edilmiş və e.ə. I minilliyə aid gil qablar üzərində taxıl təsvirləri də deyilənləri təsdiq edir [7, s.79].

Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində aşkar edilmiş qayaüstü təsvirlər arasında da kifayət qədər ovçuluq, balıqçılıq, əkinçilik və maldarlıqla bağlı səhnələrə rast gəlinir. Məsələn, Qobustanda Böyükdaş dağının yuxarı səki sahəsindəki daşın üzərində kollektiv ov səhnəsi xüsusilə maraqlıdır. Həmin səhnədə bir çoxu əlləri yuxarı qaldırılmış şəkildə, bir çoxu isə ox-kamanla təsvir olunmuş ovçular müxtəlif vasitələrlə vəhşi öküzləri hürküdərək ovlamağa çalışırlar [4, s.162-163]. Gəmiqayada, 28, 239 və 242 sayılı daşların üzərində qeydə alınmış kollektiv və tək halda ov etmə səhnələri də diqqəti cəlb edir [5, s.54, 67]. Bu cür ov səhnələrinə Kəlbəcər [6, s.6-8] və Abşeron [8, s.67] qayaüstü təsvirlərində də rast gəlmək mümkündür.

Mənəvi mədəniyyət tariximizi araşdıran tədqiqatçılar hesab edirlər ki, təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı yaranan nəğmələr insanların ilk söz sənəti nümunələri olmuşdur. Doğrudur, bir qədər bəsit formada yaranan həmin nəğmələr müxtəlif səbəblər üzündən bizə gəlib çatmamışdır. Lakin onların izləri və əlamətləri nisbətən sonrakı dövrlərdə yaranan şifahi xalq yaradıcılığının bütün janrlarında, o cümlədən insanların təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar mövcud olan nəğmələrdə qorunub saxlanılmışdır. Bu nəğmələrin ən geniş yayılmış nümunələrindən biri də *holavarlardır*. Holavarlar əsasən şum işləri, əkin, biçin və səpin zamanı oxunur və bu oxumalar heç bir musiqi alətindən istifadə olunmadan yerinə yetirilirdi. Hesab edilir ki, vaxtla cüt və ya kotanla yer əkərkən heyvanların hərəkətinə, alətlərin çixardığı səslərə, ümumiyyətlə, işin ahənginə uyğun olaraq oxunan holavarların ilkin forması və məzmunu xeyli bəsit olmaqla, yalnız "hoo, hoo" səslərinin arasıkəsilmədən və ahəngdar təkrarından ibarət imiş. Sonrakı

dövlərdə isə holavarlar təkmilləşərək musiqi folklorumuzun mühüm və maraqlı janrlarından birinə çevrilmiş və yayılmışdır [9, s.116].

Əkinçi babalarımız holavarlar vasitəsi ilə təkcə öz mənəvi ehtiyaclarını ödəməyib, həm də arzu və istəklərini, zamanədən şikayətini, sevinc və kədərini ifadə etmişlər. Başqa sözlə desək, cüt üstündə, boyunduruq üstündə və səpin zamanı oxunan holavarlarda ictimai məzmunu da müəyyən qədər çox meyil göstərilmişdir. Məsələn:

*Qaşqa kəlim boz, ala,
Tarlaya saldım yola.
Tək öküzlə iş aşmaz
Öküz gərək cüt ola*

*Öküzlər qoşa getdi,
İşlədi çoşa getdi.
İl uzunlu çalışdım
Zəhmətim boşa getdi [9, s.116].*

Bəzi holavarlarda isə əkinçilərin təsərrüfatın əsas işçi qüvvəsi olan öküzə münasibəti, onun güzəranının bu heyvanın nə dərəcədə işlək və sağlam olmasından asılılığı, onu bədnəzərdən və yaman gözdən qorumaq istəkləri və s. əksini tapmışdır:

*Boynunu mən yağlaram,
Yaman gözü dağlaram,
Tez çək, maral öküzüm,
Geri qalsan ağlaram.*

*Qızıl öküzüm, yeri,
Qoyma şum qala geri,
İti tərən, maralım,
Düşmənlər baxır bəri [10, s.9-10].*

İbtidai şeir ünsürlərinin mühafizə edildiyi bu misralardan tarixin müəyyən bir mərhələsində artıq öküzün kult səviyyəsinə qaldırıldığı və ona sitayiş edildiyi də aydın olur. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində öküz və kəllə bağlı çoxlu sayda yer-yurd adlarının mövcud olması, insanların inam və etiqadlarında öküzün sərvət, bolluq rəmzi kimi qəbul edilməsi, hətta dünyanın bir boz öküzün buynuzları üzərində qərar tutması da deyilənlərə sübutdur [11, s.53-55].

Holavarların içərisində "*Xırman nəğmələri*"nin özünəməxsus yeri vardır. Buraya xırman sovrularkən sovruc ataların nəğmələri və *Yel Baba* haqqında oxunan nəğmələr daxildir. Sovruc ataların nəğməsi də iki qrupa bölünür. Birinci qrup nəğmələrdə vəl çəkən öküzlər təriflənir. İkinci qrup nəğmələr isə taxılı haşamdan ayıranları vəsf edir. Əslində bu bölgü nisbidir. Xırmanda iş prosesi bir-biri ilə bağlı olduğu kimi, xırman nəğmələri də bir kompleks təşkil edir. Sovruc ataların nəğməsi "Can sanı

telli buğdacan” adlanır. Xırman nəğmələrinin ikinci qismi küləyin çağırışı ilə bağlıdır və bu tipli nəğmələrin əksəriyyəti Yel Baba haqqındadır. Məsələn:

*A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə, gəl baba.
Taxılımız yerdə qaldı.
Yaxamız əldə qaldı.
A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə gəl baba [10, s.26].*

Göründüyü kimi, burada Yel Babaya tanrı kimi müraciət olunur və belə bir münasibətə təkcə Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığında deyil, digər türk xalqlarının folklorunda da rast gəlmək mümkündür [12, s.49].

Əkinçi nəğmələri sırasında “*Bıcar nəğmələri*” adlanan mahnılar da mühüm yer tutur. Əsasən çəltik əkini ilə bağlı keçirilən xüsusi mərasimlərdə oxunan bıcar nəğmələri çəltik şitilləri sancılıb qurtaran gün, bəzən də becərmə və biçin dövründə qadınlar tərəfindən oxunurdu:

*Biçini biçər gələr,
Dağ suyun içər gələr.
Hər il biçin vədəsi
Biçinçi uçar gələr.
Çaltıya çəpər çəkin [13, s.20].*

Lakin bəzi tədqiqatçıların fikrincə, bıcar nəğmələri yalnız çəltik əkini ilə bağlı olmayıb, nəvə becərməsi və toplanılması ilə bağlı nəğmələri də əhatə etmişdir. Bəzi tədqiqatçılar isə “*Bağban nəğmələri*”ni – *küfyelliləri də əkinçi nəğmələri sırasına aid edirlər*. Bu nəğmələr bir neçə qrupa bölünməklə, musiqişünaslar tərəfindən geniş şəkildə öyrənilmiş alma becərənlərin nəğmələrini (“Ağ alma”, “Ağ almalı bağların qaldı”, “Alma mahnısı”, “Qubanın ağ alması”, “Alma almaya bənzər”, “Almanı atdım xarala”), “Küfdibi” şənlikləri zamanı oxunan “*Küfdibi nəğmələri*”ni və s. əhatə edir. Küf – ağacın budaqlarından kəndirlə asılan yelləncəkdən ibarətdir. “Küfdibi” dedikdə, küfün (yelləncəyin) ətrafında keçirilən şənlik nəzərdə tutulur, bu şənlikdə oxunan nəğmələr isə “küfyellilər” adlanır [14, s.14].

İnsanların təsərrüfat fəaliyyətinin digər mühüm sahəsini *maldarlıq* təşkil etmişdir. Maldarlıq təsərrüfatının inkişafında insanların zaman-zaman əldə etdikləri empirik biliklər, illərlə qazandıqları təcrübə və təbii obyektleri üzərində aparılan uzunmüddətli müşahidələr və s. çox mühüm rol oynamışdır. Bundan əlavə, tarixən Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi

şəraitinin əlverişli olması burada maldarlığın, xüsusilə də qoyunçuluğun inkişafına təkan vermişdir. Belə ki, istər yaz-yay aylarında, istərsə də payız və qış fəsillərində burada qoyunçuluq təsərrüfatının saxlanması, inkişaf etdirilməsi, qoyun-quzuların normal şəraitdə bəslənməsi həmişə yüksək səviyyədə təşkil edilmişdir [15, s.13].

Azərbaycanda qoyunçuluğun inkişafı bu təsərrüfat sahəsinin daha məhsuldar, daha rentabelli və faydalı olması ilə əlaqədar idi. Xüsusilə ərzaq məhsullarının mübadiləsi (əmtə təsərrüfatı) formasının mövcud olduğu dövrlərdə qoyunçuluq daha mənfəətli olmuş və bu cəhət, xalq söyləmələrində də öz poetik əksini tapmışdır:

*Qoyunun oldu on,
Gey qırmızı don.
Qoyunun oldu əlli,
Adın oldu bəlli,
Qoyunun oldu yüz,
Yağ gölündə üz.
Qoyunun oldu min,
Köhlənini min... [16, s.243-244].*

Və yaxud;

*Qoyunlu evlər gördüm, qurulu yaya bənzər,
Qoyunsuz evlər gördüm, qurumuş çaya bənzər [11, s.59].*

Qoyunçuluq təsərrüfatı ilə bağlı “*Sayaçı nəğmələri*”ndən danışarkən ilk növbədə qeyd etməliyik ki, “sayaçı” “saya” sözündən olub, lüğəti mənası “kəlgə”, “himayə”, “müdafiə” deməkdir. Mənbələrdə “saya” kəlgə, uğur, himayə, qoyun, çoban, ağsaqqal, aşıq, sənətkar, söz, nəğmə, nəsil, əcdad, pır, yurd, vətən, dağ, qaya kimi xarakterizə edilmişdir. Sayaçı sözləri qoyunçuluq təsərrüfatının Azərbaycan xalqının keçmiş iqtisadi həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirir. Məsələn, Firidun bəy Köçərlinin yazdığına görə, “ana şirin və dadlı dillə balasına laylay çaldığı kimi, bizim tərəkmə camaatı da öz qoyunlarını mehriban və şirin dillə vəsf edirlər. Fərq ancaq bundadır ki, ana övladını “balam” sözü ilə yad edir, qoyun sahibi isə “nənəm” kəlməsi ilə başlayır”. Akademik Məmməd Arif “sayaçı” sözünü “Ktəbi-Dədə Qorqud” dastanlarında olan “söy söylədi, boy boyladı” ozan müraciəti ilə qarşılaşdırır və “söy” sözünü nəğmə, “söz” olduğunu qeyd edir [17, s.4]. Bu fikirlə razılaşan digər folklorşünas alim M.H.Təhməsib də qeyd edir ki, “saya” sözü “söy” ilə əlaqədardır və “nəğmə” deməkdir [18, s.8]. Folklorşünas Ə.Axundovun yazdığına görə, “saya” “say” sözündəndir. Sayaçı, saya mahnılarını yaradan və ifa edən

peşəkar qoyunçular və çobanlardır. Sonralar da qoyunlara saya demişlər. Bu söz qoyunları qoşalamaq və saymaqla əlaqədar olduğu üçün "saya" adlandırılmışdır [10, s.248].

Bir çox mütəxəssislər sayaçı nəğmələrinin tarixini qoyunçuluq təsərrüfatının meydana gəldiyi dövrlərə aid olduğunu bildirir və hesab edirlər ki, onlar təbiətə təsir göstərmək, onu ovsunlamaq məqsədilə qoyunların döl (quzulama) ayında xüsusi mərasim keçirmişlər. Bu mərasim qədim türkdilli xalqlarda nəsil, soy mərasimi adlanmış və mərasim zamanı xüsusi nəğmələr ifa edilmişdir. Nəğməni ifa edənlərə "soyçular", onların oxuduqları nəğmələrə isə "soyçu sözləri" deyilmişdir. Burada nəğmə oxuyan dəstə qoyun sahiblərini tərifləyir, mərasimdə dölün bərəkətli olması arzu edilir [9, s.16].

Sayaçı nəğmələri sırasında "Yoxlama və cütləmə" mahnıları da mühüm yer tutur. Əsasən qoyunların sayılması zamanı ifa olunan yoxlama və cütləmələrdə musiqi folklorumuzun bir çox xüsusiyyətləri ilə yanaşı, ibtidai inam və etiqadların əlamətləri də aydın görünür. Mütəxəssislərin fikrincə, əslində "Təkəçi" xalq tamaşasının mətnini də sayaçı sözləri təşkil edir. Təkəçinin əsas məqsədi pay yığmaq olmuşdur.

Maldarlıq təsərrüfatı ilə bağlı nəğmələrin mühüm bir qolunu da "Eydirmələr" təşkil edir. Eydirmə sağım nəğməsidir və sayaçı sözlərinin bir qolunu təşkil edir. Eydirmə maldarlıq nəğmələri içərisində məqsədinə, vəzifəsinə və ifa məqamına görə fərqlənir. Eydirmələr iki qrupa bölünür: 1. Qoyun və keçilərin sağılması zamanı oxunan nəğmələr; 2. İribuynuzlu heyvanların sağılması zamanı oxunan nəğmələr [19].

Maldarların ifadəsinə görə, qoyunçuluqda iki cür sağım növündən istifadə edilmişdir. Bunlardan biri *ovşarı*, digəri isə *varsaqı* sağım növüdür. Hər iki ad qədim Azərbaycan qəbilələrinə məxsusdur. Görünür, hər iki qəbilə arasında maldarlıq əsas təsərrüfatlardan biri olmuşdur. Lakin sağım növləri arasında fərq var. Bu fərq özünü həmin tayfaların adından almış musiqi nümunələrində də göstərir. Varsaqı sağım fərdi sağımdır. Ovşarı sağım isə kütləvi sağım olmaqla belə təqdim olunur:

*Nənəm, qoyunun gəlini,
Avşara gəlməz yelini.*

Nehrə haqqında sayalar adlanan nəğmələr isə nehrə çalxamaqla bağlı yaranmışdır və bu nəğmələrin arasında həm məzmun, həm də musiqi yaxınlığı mövcuddur:

*Nehrəm ol, ol,
Yağnan dol, dol.*

Evimə qonaq gəlibdir,

Aşım yavan qalıbdır [10, s.81].

Heyvanlara aid nəğmələrdə insanların totemlə, heyvanların qeyri-adi xüsusiyyətlərə malik olması ilə əlaqədar ibtidai təsəvvürlərin izləri də aydın görünür. Xüsusilə "Dütüm, nənəm", "Çobanı" və s.-də bunu aydın görmək mümkündür.

Musiqi folklorumuzda holavar, sayaçı sözləri və s.-lə bərabər, insanların əmək fəaliyyətində, təsərrüfat məişətində, gündəlik həyatında mühüm rol oynamış ayrı-ayrı heyvanların vəsfinə həsr olunmuş mahnılar da mövcuddur. Bu sırada atla bağlı olan "*İlxıçı nəğmələri*" xüsusilə diqqəti cəlb edir. İlxıçı nəğmələri Azərbaycanda atçılığa, onun xüsusi təsərrüfat sahəsi kimi inkişaf etdirilməsinə qayğı ilə yanaşıldığının poetik göstəricisidir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Oğuz igidləri atı ilə öyünür, əfsanəvi və tarixi qəhrəmanlar təkə özləri deyil, yarıməfsanəvi atları ilə də tanınırlar. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının bir çox nümunələrində Döldül, Səmənd, həmçinin yel atları və ildırım atları kimi atların mifoloji obrazları da mövcuddur.

Bəlkə də elə bu səbəbdən at insanların mifoloji düşüncəsində, inam və etiqadlarında, dastan, nağıl və musiqi yaradıcılığında həmişə əsas obrazlardan biri kimi çıxış etmişdir. Azərbaycan atalar sözləri və məsəllərində, bayatılarında atın insanın sədaqətli dostu olması, dar günündə xilaskar rolunu oynaması, vəfası çox gözəl bədii boyalarla təsvir olunmuşdur:

*Əzizim yaxşı ata,
Yar oxun yaxşı ata,
Sözün de qoç igidə,
Pulu ver yaxşı ata [11, s.62].*

Bütün bunlara rəğmən at türk xalqlarının mifoloji düşüncəsində, inam və etiqadlarında da əsas obrazlardan birinə çevrilmiş, müxtəlif dövrlərdə hətta totem səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Azərbaycan xalqının təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı yaranan nəğmələr sırasında *ovçuluq və balıqçılıq nəğmələri* də mühüm yer tutur. Dünya xalqlarının şifahi poeziyasında bu nəğmələrin dəniz və çay ətrafında yaşayan əksər xalqların şifahi poeziyasında ilkin inkişaf mərhələlərində yarandığı ehtimal olunur. Ovçu nəğmələri bir neçə qrupa ayrılır: 1) Ovdan qabaq oxunan nəğmələr; 2) Ovçunun yaxın adamlarının ovçu haqqında nəğmələri; 3) Ovçu əməyini və ovu tərənnüm edən nəğmələr; 4) Bəzi heyvanları və quşları ovlamağı qadağan edən nəğmələr – yasaqlar [18, s.6].

Ovçunun yaxın adamlarının ovçu haqqında nəğmələri daha çox rahatçılıq və nigaranlıq bildirən mətnlərdən ibarət olmuşdur. Bəzi heyvanları və quşları ovlamağı qadağan edən nəğmə-yasaqlar da olduqca müxtəlif olub geniş məzmunludur. Əsasən qarğışlardan ibarət olan yasaqlarda daha çox nadir quşların və heyvanların ovlanmasının qarşısını almaq məqsədi ifadə olunur:

*Quşlar qanad üstədi,
Sənnən nicat istədi.
Əlin qurusun, ovçu,
Vurma, murad üstədi [19].*

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu cəhət “Əkil-Bəkil” uşaq folklor nümunəsində daha aydın görünür.

Bəzi ovçu nəğmələrində isə ov quşları və heyvanlar tərənnüm edilir, onların fiziki və estetik keyfiyyətləri sadalanır, onun uğurlu keçməsi arzulanır. Məsələn:

*Ova gedən, ovun tuş,
Ovun olsun maral, quş.
Ovu vuran kamanın,
Batsın gözünə yamanın [20, s.37-38].*

Yaxud;

*Ovçuyam tovlamıram,
Ov görsəm, ovlamıram.
Mən özüm yaralıyam,
Yaralı qovlamıram [21, s.58].*

Balıqçı nəğmələri isə xalq arasında “*Vətəgə nəğmələri*” adı ilə məlum olmuş və təqribən 40 nəğmədən ibarətdir. Vətəgəyə işə gələnlər bu nəğmələri öyrənməmiş balıq ovuna çıxmazdılar. Folklorşünas alim A.Nəbiyevin yazdığına görə, vətəgə nəğmələri ayın doğmasını tərənnüm edən nəğmə ilə başlayır, qayığın möhkəmliyini, yelkənlərin etibarlılığını, salların xilaskar olmasını, torun davamlılığını, ovun uğurluluğunu və s. əhatə edir, sahili – torpağın görünməsini, səhərin açılmasını alqışlayan xorlarla qurtarırdı.

Vətəgə nəğmələri də bir neçə qrupa ayrılır. Birinci qrupa balığı tora çağırən nəğmələr daxildir. Bu nəğmələr fitle başlayır və xüsusi nəqəratlı xorlarla qurtarır. İkinci qrupa toru yığarkən, külək, fırtına qalxarkən oxunan balıqçı nəğmələri daxildir. Üçüncü qrupu toru atdıqdan sonra ov göz-

ləyən balıqçıların məhəbbət haqqında oxuduğu nəğmələr təşkil edir. Dördüncü qrup nəğmələr mifoloji təsəvvürlərlə bağlıdır və burada dəniz adamları, su pəriləri, danışan balıqlar, onqonlar, tanrılar təsvir olunur [22, s.11]. Məsələn:

*Yahu, hu, hu, hu, hu,
Yahu.
Röyyama girdi, yahu,
Sırrımı bildi, yadu,
Dəryalara tor atdım,
Üzümə güldü, yahu... [20, s.4].*

Xalq arasında bəzən də *kümçü (kümzar)* nəğmələri adı ilə tanınan ipəkçi nəğmələri şifahi xalq yaradıcılığında mühüm yer tutmuşdur. Bu nəğmələrdə barama, onun əhəmiyyəti, barama qurdunun bəslənməsi, onlara qulluq qaydaları, baramanın bədnəzərdən qorunması, insan həyatına gözəllik gətirməsi, dolanacaq vasitəsi olması və s. tərənnüm olunur [22, s.24-26]. Məsələn, qurdun yavaş-yavaş barama toxuduğunu gören kümçü onu belə mənalandırır:

*Bir quşum var alaca,
Gedər qonar ağaca,
Özünə bir ev tikər,
Nə qapı qoyar, nə baca.*

*Püstədi, ha püstədi,
Taxtırəvan üstədi,
Camiş kimi ot otlar,
Su içməyə xəstədi.*

Ümumiyyətlə, insanların təsərrüfat fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələri ilə əlaqədar yaranıb formalaşan nəğmələr şifahi xalq yaradıcılığının, o cümlədən musiqi folklorumuzun unikal nümunələri olmaqla, çox geniş bir sistem təşkil edir. Bu sistemdə əksini tapan nümunələr məzmun, forma, quruluş və üslub xüsusiyyətlərinə görə ümumi olsalar da, bölgələr üzrə yerli şəraitdən irəli gələn bir sıra spesifik cəhətləri də özündə əks etdirir. Bu baxımdan həmin nəğmələrin bölgələr üzrə etnoqrafik araşdırılması da mühüm elmi əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Абибуллаев О. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку, «Элм», 1982.
2. Сəfərov Н. Azərbaycan е.ə. IV minilliyin axırı – I minilliyin əvvəllərində. Bakı, "Elm", 2000.
3. Muradova F. Qobustan tunc dövründə. Bakı, "Elm", 1979.
4. Джафарзаде И. Кобустан (наскальные изображения). Баку, «Элм», 1973.
5. Müseyibli N. Gəmiqaya. Bakı, "Çaşıoğlu", 2004.
6. İsmayilov Q. Azərbaycanın yeni Qobustanı. "Elm və həyat", 1977, № 6.
7. Bünyadov T. Azərbaycanda əkinçiliyin inkişafı tarixinə dair. Bakı, Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, 1964.
8. Əliyev İ., Abdullayev F. Naməlum Abşeron. Bakı, "Digital Age", 2011.
9. Vəliyev V. Azərbaycan folkloru. Bakı, "Maarif", 1985.
10. Azərbaycan folkloru antologiyası. II kitabda, 1-ci kitab. Bakı, Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, 1968.
11. Şahbazov T. Azərbaycanda islamaqədərki inamlar (Lənkəran-Astara bölgəsinin materialları əsasında tarixi-etnoqrafik tədqiqat). Bakı, Xəzər Universiteti, 2008.
12. Кармышева Дж.Х. Земледельческая обрядность у казахов. Древние обряды, верования и культы народов Средней Азии: Историко-этнографические очерки. Москва, «Наука», 1986.
13. Toy və hələy mahnıları. Ön söz, tərtib və mətnlər B.Şahsoylunundur. Bakı, "Gənclik", 1980.
14. İszadə Ə., Məmmədov N. Xalq mahnıları və oyun havaları. Bakı, "Elm", 1975.
15. Гулиев Г. Этнографические проблемы скотоводческого хозяйства Азербайджана в XIX-нач. XX века. Баку, «Элм», 1996.
16. Azərbaycan etnoqrafiyası. 3 cildə, I c. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
17. Arif M. Azərbaycan xalq teatri. "Ədəbiyyat məcmuəsi", 1946, № 1.
18. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər (red. M.H.Təhmasib). Bakı, Azərbaycan SSR EA, 1961.
19. Hüseynov B. Əlin qurusun, ovçu. "Yeni gün" qəz., 15 dekabr 1983.
20. Nəğmələr, inanclar, alqışlar. Bakı, "Yazıçı", 1985.
21. Əhmədova V. XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ovçuluq və baliqçılıq. Bakı, "Elm", 2010.
22. Nəbiyev A. Azərbaycan folklorunun janrları: Dərs vəsaiti, I hissə. Bakı, ADU-nun nəşri, 1983.

Mehpare Aliyeva

ON SOME ASPECT OF ECONOMIC LIFE IN FOLK MUSIC OF AZERBAIJAN

Summary

The songs related to the economic activity of people plays an important role in the folks musics of Azerbaijan Nation. These songs related to agricultural activity, cattle breeding, hunting, fishing, sericulture etc, have reached to the present day passing from generation to generation. In this regard, the songs of hunter, fisher, shepherd and

sericulturist have a great interest in terms of content, plot and form. These songs provides rich material for the ethnographic research by being expression of daily concerns, dreams and aspirations of people. In this article on the basis of literature and sources are analyzed some aspects of economic life on the example of these samples of folk art.

Mehpare Aliyeva

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ХОЗЯЙСТВЕННОГО БЫТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСНЯХ

Резюме

В музыкальном фольклоре азербайджанского народа важное место занимают песни, связанные с хозяйственной деятельностью людей. Песни, связанные с земледелием, скотоводством, охотой, рыболовством, шелководством и т.д., появившиеся в далеком прошлом, передаваясь от поколения к поколению, дошли до наших дней. С точки зрения содержания, сюжета и формы большой интерес вызывают песни чабанов, охотников, рыбаков (sayacı, holavar) и шелководов. В этих песнях содержатся повседневные заботы, чаяния и надежды народа, что является также богатым этнографическим материалом. В статье на основе литературы и источников анализируются некоторые вопросы народной хозяйственной деятельности на примере этих образцов устного народного творчества.